

УДК 658.14.001.5

Б.В. Дергалюк, А.Ю.Погребняк

ДІАГНОСТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статі розглянуто теоретичні та методологічні аспекти формування та використання інтелектуального капіталу на макrorівні.

Виділено характерні особливості у наукових підходах: інтелектуальний капітал часто ототожнюється з інтелектуальним потенціалом людей; — основа стратегічного управління підприємства.

Обґрунтовано, що в умовах післякризового відновлення економіки України підприємствам потрібно раціоналізувати методи використання своїх нематеріальних активів, для збереження та посилення своїх конкурентних позицій на ринку.

Визначено, що в Україні процес формування інтелектуального капіталу підприємства стикається зі значними труднощами. Наявний інтелектуальний потенціал на тлі всіх цих негативних явищ у країні не повною мірою використовується підприємствами, що призводить до зниження можливого рівня розвитку нематеріальних активів та інноваційної діяльності і, як наслідок, рівня розвитку економіки України в цілому.

Авторами узагальнено основні проблеми гальмування ефективного використання інтелектуального капіталу на рівні національної економіки.

У висновках зазначено, що протягом останніх років наукоємність ВВП залишається критично низькою, що призводить до втрачання наукою здатності виконувати економічну функцію. У 2016 р. цей показник був найнижчим та склав 0,48% (2015 р. — 0,55%), у тому числі за рахунок коштів державного бюджету — 0,16% (2015 р. — 0,20%). Чисельність кадрів, зайнятих у сфері досліджень та розробок вважається важливим ресурсним показником, що характеризує ефективність реалізації інтелектуального капіталу.

Авторами запропоновано шляхи підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу в економіці України.

The article deals with theoretical and methodological aspects of the formation and use of intellectual capital at the macro level.

Characteristic features in scientific approaches are singled out: intellectual capital is often identified with the intellectual potential of people; — the basis of strategic management of the enterprise.

It is substantiated that in conditions of post-crisis recovery of Ukraine's economy, enterprises need to rationalize the methods of using their intangible assets, to preserve and strengthen their competitive positions in the market.

It is proved that the key factor in the development of the state's innovative potential is the testing of the results of scientific and technical (experimental) developments, which are a continuation of fundamental research in production and the reality of the economy.

The authors generalize the main problems of inhibition of the effective use of intellectual capital at the level of the national economy.

The conclusions state that in recent years, the knowledge intensity of GDP remains critically low, which leads to the loss of science ability to perform an economic function. In 2016, this indicator was the lowest and amounted to 0,48% (2015 — 0,55%), including at the expense of the state budget — 0,16% (2015 — 0,20%). The number of staff employed in research and

development is considered an important resource indicator that characterizes the efficiency of the implementation of intellectual capital.

The authors proposed ways to increase the efficiency of the use of intellectual capital in the Ukrainian economy.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людські ресурси, національна економіка, інтелектуальні ресурси.

Key words: intellectual capital, human resources, national economy, intellectual resources.

Постановка проблеми. Накопичення та ефективне використання інтелектуального капіталу набуває дедалі більшою актуальності в період післякризового відновлення та активного розвитку інформаційно-інноваційного середовища. Варто зазначити, що теорія інтелектуального капіталу у науковому просторі відносно нова, а тому постійно з'являються нові підходи його вимірювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню вивчення ключових аспектів інтелектуального капіталу присвячено праці провідних зарубіжних економістів, як В. Хадсон, А. Уорд, С. Уоллман, І-С. Чін та інші. В Україні проблеми та різні аспекти формування та реалізації інтелектуального капіталу в національній економіці висвітлено в дослідженнях вітчизняних фахівців, зокрема: О.. Ковальової, С. Тульчинської, Т. Понедільчук, О., Попело та інших.

Вітчизняні сучасні наукові дослідження з питання інтелектуального капіталу присвячено переважно проблематиці управління інтелектуальним капіталом на рівні підприємства. Проте, питання щодо діагностування його ефективності на макrorівні потребує свого подальшого висвітлення.

Постановка завдання та мета. Метою даного дослідження є аналіз ефективності використання інтелектуального капіталу в економіці України.

Методологічною і методичною основою проведення даного дослідження послугували спеціальні та традиційні методи аналітичного дослідження. Використано метод системного дослідження, метод дедуктивного дослідження, метод аналізу та синтезу, системний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні проблема діагностики ефективності формування інтелектуального капіталу має вагомe значення, оскільки він є одним з ключових факторів конкурентоспроможності як на мікрорівні, так і на рівні національної економіки в цілому. В умовах післякризового відновлення економіки України підприємствам потрібно раціоналізувати методи використання своїх нематеріальних активів, для збереження та посилення своїх конкурентних позицій на ринку.

Для ширшого розуміння проблеми доцільно проаналізувати погляди вчених на сутнісні ознаки інтелектуального капіталу.

Аналіз економічної літератури [2-9;14] дозволив виділити наступні характерні особливості у підходах табл.1. :

- інтелектуальний капітал часто ототожнюється з інтелектуальним потенціалом людей;
- інтелектуальний капітал— основа стратегічного управління підприємства.

Таблиця 1.

Наукові підходи до визначення поняття «інтелектуальний капітал»

Автор	Сутнісне бачення
I-С. Чін	важливий ресурс, який потрібен організації задля досягнення постійного позитивного розвитку і отримання конкурентних переваг. Також вчений вивчав зв'язки між зазначеною категорією та управлінням людськими ресурсами, як необхідного елемента у досягненні поставленої мети
В. Іноземцев	людський капітал, втілений у працівниках компанії у вигляді їхнього досвіду, знань, навичок, здібностей до нововведень, а також до загальної культури, філософії фірми, її внутрішніх цінностей; структурний капітал, що включає патенти, ліцензії, торговельні марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі
М.А. Ескіндаров	система характеристик, що визначають здатність людини, тобто якість робочої сили, тобто працівника підприємства, фірми або корпорації, що створює товар чи послуги, в цілях їх відтворення на основі персоналізованого економічного інтересу кожного суб'єкта і їх сукупності
В.Л. Хадсон	комбінацію генетичної спадщини, художньої освіти, досвіду, ставлення до життя і бізнесу
А. Уорд	Сума «острівців знань», існуючих в межах однієї компанії; завданням менеджерів є повністю координувати знання працівників з метою побудови економічної стратегії компанії.
Н. Маркова	процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, загальних і професійних знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається задля забезпечення відповідності сучасним умовам господарювання та отримання соціально-економічного ефекту
С. Уоллман	Інтелектуальний капітал є не тільки сила людського розуму, а й бренд, товарні знаки і активи, які з часом трансформуються в щось більш цінне

Складено автором на основі джерел : [2–9; 11; 13;14]

Становлення й розвиток підприємницького сектору все більше залежить від ефективного реалізації інтелектуальних ресурсів. Проте, на сьогодні в Україні характерними є такі негативні тенденції, виявлені в процесі діагностування нематеріальних активів:

- деструктуризація науково-технологічної складової інтелектуального капіталу як один з наслідків розгортання та поширення кризових явищ в різних сферах національної економіки;
- «витік» висококваліфікованих працівників інноваційної сфери за кордон;
- тенденція зростання вартості навчання, на фоні зниження якості освіти за величиною фінансових витрат на душу населення в порівнянні з країнами Європи [14];
- відсутність ефективної реалізації інтелектуального потенціалу держави у виробництві;
- низька частка фінансування сфери культури та охорони здоров'я та негативна динаміка фінансування наукових досліджень і розробок.

За даними Державної служби статистики України у 2016 р. дослідження і розробки (ДіР) в Україні здійснювали 972 організації, більшість з яких, як і в минулі

роки, відносяться до державного та підприємницького секторів діяльності (46,6% та 37,7% відповідно) (рис 1).

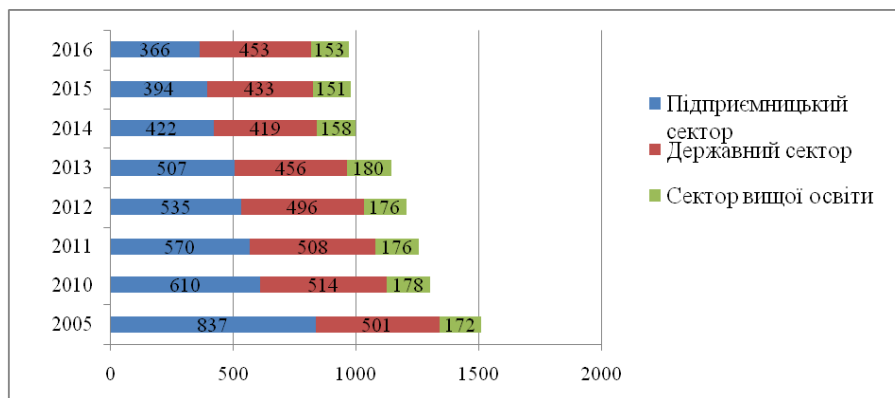

Рис. 1. Динаміка кількості організацій, які здійснювали дослідження та розробки, за секторами діяльності, од.

Джерело: складено автором на основі [10;13]

Зберігається тенденція попередніх періодів щодо частки дослідників із науковими ступенями в організаціях державного сектору економіки – 87,7% загальної чисельності докторів і 78,7% – кандидатів наук. У підприємницькому секторі працюють 3,2% докторів і 6,8% кандидатів наук від загальної кількості дослідників з науковими ступенями; у секторі вищої освіти – 9,1% і 14,5%. Складною залишається ситуація щодо вікової структури науковців.

І хоча у 2015 р. найбільш чисельною серед українських дослідників є вікова група від 30 до 39 років, майже половину дослідників мають вік 50 років і старше. Протягом 2010 – 2015 рр. спостерігається тенденція зниження питомої ваги вікової групи від 50 до 59 років та зростання питомої ваги вікової групи 30–39 років.

У 2016 р. більше половини (56,1%) загальної кількості докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук), які здійснювали ДіР, працювали в установах державного сектору економіки, 39,1% – вищої освіти, 4,8% – підприємницького сектору. Найбільш чисельною серед українських дослідників є вікова група від 30 до 39 років, більше чверті дослідників мають вік 60 років і старше [10].

Ключовим фактором розвитку інноваційного потенціалу держави є апробація результатів науково-технічних (експериментальних) розробок, які є продовженням фундаментальних НД у виробництво та реальність економіки (рис.2). Світова практика показує, що фінансування фундаментальної науки здійснюється, як правило, за рахунок бюджетних коштів.

Так, за даними Національного наукового фонду США та Національного центру статистики науки і техніки США у 2013 р. частка фінансування фундаментальної науки з федерального бюджету США становила 47%² (у 2012 52,6%³), у той час як кошти бізнесу не перевищували 6%. Решта фінансування на вказані цілі – це кошти штатів, університетів, некомерційних організацій тощо⁴. Лідерами за витратами на фундаментальну науку у відсотках ВВП є Південна Корея (0,73% ВВП) і Чехія (0,61% ВВП) [10; 13] (рис.3).

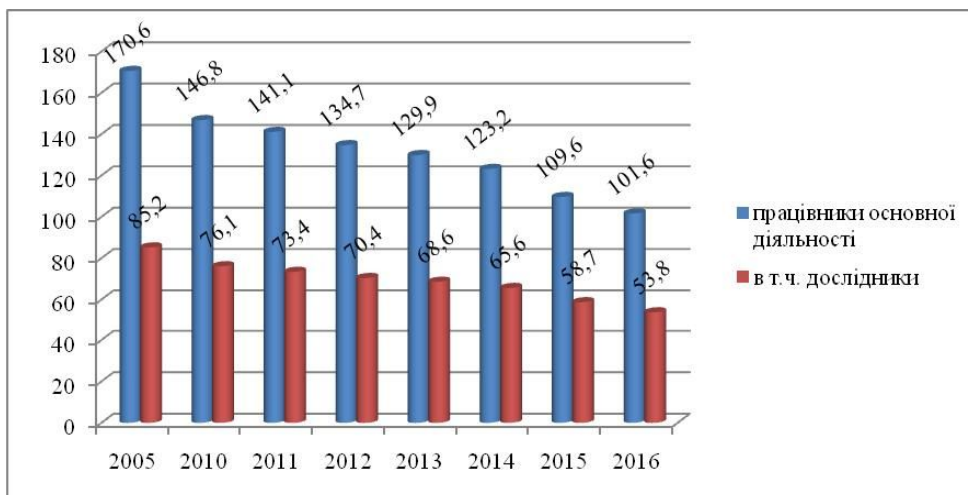

Рис. 2. Динаміка чисельності працівників організацій, що здійснювали наукову і науково-технічну діяльність, тис. осіб

Джерело: складено автором на основі [13]

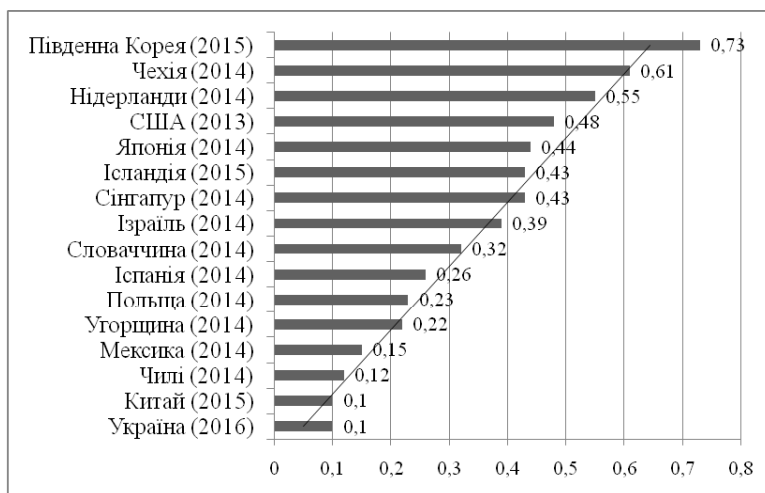

Рис. 3. Витрати на фундаментальні НД у країнах світу, % ВВП

Джерело: складено автором на основі [1]

В Україні процес формування інтелектуального капіталу підприємства стикається зі значними труднощами. Наявний інтелектуальний потенціал на тлі всіх цих негативних явищ у країні не повною мірою використовується підприємствами, що призводить

до зниження можливого рівня розвитку нематеріальних активів та інноваційної діяльності і, як наслідок, рівня розвитку економіки України в цілому.

На основі вищевикладеного авторами виділено наступні проблеми, що безпосередньо впливають на рівень ефективності використання інтелектуального капіталу:

– в період розвитку інформаційного суспільства інтелектуальний капітал виступає основним фактором економічного зростання;

– формування вимагає від людини та суспільства в цілому значних затрат, які постійно зростають;

– у вигляді навичок, знань та досвіду може накопичуватись;

– накопичений інтелектуальний капітал підвищує рівень доходності і в рамках тривалості активного працездатного віку, по закінченню якого має тенденцію до різкого зниження;

– використання інтелектуального капіталу завжди регулюється самою людиною незалежно від джерела інвестицій у його розвиток [8];

– значний вплив особливостей ментальності на характер і види інвестицій в інтелектуальний капітал;

– інвестиції в інтелектуальний капітал повинні приносити значний за тривалістю й обсягом економічний і соціальний ефект;

Висновки з проведеного дослідження. Чисельність кадрів, зайнятих у сфері досліджень та розробок вважається важливим ресурсним показником, що характеризує ефективність реалізації інтелектуального капіталу. За даними Державної служби статистики України кількість працівників, задіяних у виконанні ДіР у 2016 р., становила 97,9 тис. осіб (з урахуванням сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру). Найбільш чисельною серед українських дослідників є вікова група від 30 до 39 років, більше чверті дослідників мають вік 60 років і старше. Протягом останніх років наукоємність ВВП залишається критично низькою, що призводить до втрачання наукою здатності виконувати економічну функцію. У 2016 р. цей показник був найнижчим та склав 0,48% (2015 р. – 0,55%), у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,16% (2015 р. – 0,20%).

Шляхами вирішення питання підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу можуть бути: підвищення рівня підтримки наукової сфери з державного бюджету, що враховує щорічний індекс інфляції; залучення коштів вітчизняних та іноземних замовників; підвищення значимості розробок та досліджень; реальна апробація та впровадження у виробничий процес наукових досліджень.

1. Basic research expenditure as a percentage of GDP // OECD, Main Science and Technology Indicators database, February 2017; 2. *Bombiak E.* Wycena kapitału intelektualnego Wawel SA – studium przypadku / E. Bombiak // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.* – 2012. – № 95. – S. 229–244. – (Seria: Administracja i Zarządzanie); 3. *Edvinsson L.,* Kapitał intelektualny. // L. Edvinsson, M. Malone / Warszawa, PWN. Warszawa, Difin. – 2002. – 139с.; 4. *Fitz-enz J.* Rentowność inwestycji w kapitał ludzki. – Krakow, Oficyna Ekonomiczna. – 2001. – 117с.; 5. *Skowron P.* Efektywność w zarządzaniu kapitałem intelektualnym na przykładzie wybranych sektorów / P. Skowron. // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.* – 2013. – № 98. – S. 329–344. – (Seria: Administracja i Zarządzanie); 6. The Influence of Intellectual Capital on the Firm's value with the Financial performance as Intervening Variable / Naryaman // *Procedia-Social and*

Behavioral Sciences. – 2015. – Vol. 211. – P. 292–298. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281505377X>; 7. *Иноземцев В. Л.* За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев – М. : Academia, 1998. – 640с.; 8. *Ковальова О. М.* Інтелектуальний капітал – важлива складова капіталу підприємства / О. М. Ковальова // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19–21 червня 2012 року. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 57–59; 9. *Маркова Н. С.* Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу. / Н.С. Маркова// Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Харків. – 2005 – 20 с. 10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 11. *Понедільчук Т. В.* Інтелектуальний капітал: сутність та методи оцінки / Т. В. Понедільчук// Ефективна економіка № 6, 2014. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3288>; 12. *Попело О.В.* Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект і сучасні тенденції розвитку в Україні / О.В. Попело // Економіка і регіон №2 (51) – 2015 – ПолтНТУ. – С.66-78; 13. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік. – АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/na-sajt-mon-adkmu-11.07.17.pdf>; 14. *Тульчинська С.О.* Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 488 с.

УДК 336.7

О.М. Кузьмак, О.І. Кузьмак

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Банківська діяльність завжди перебуває під впливом фінансових ризиків, оскільки ці ризики є найбільш поширеними, то можуть суттєво вплинути на банківську діяльність. У статті досліджено процес управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах. Кредитний ризик залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх факторів. Можливості управління зовнішніми факторами обмежені, хоча, здійснюючі своєчасні заходи, банки можуть зменшити вплив ризиків і запобігти втратам. Тому основні методи управління кредитними ризиками є у межах внутрішньої банківської політики. Визначено роль, практику використання та шляхи вдосконалення методів управління кредитними ризиками. У статті розглядаються основні характеристики та види вітчизняних та зарубіжних підходів до комплексного страхування банківських ризиків, висвітлюються деякі переваги програми комплексного банківського страхування та обмежуючі фактори використання цього виду страхування вітчизняними банками. Крім того, доведено, що комплексне страхування банківських ризиків є необхідним кроком у розвитку як страхового ринку, так і української економіки в цілому, що суттєво зменшить інфляційні коливання та допоможе стабілізувати банківську систему та регулюватиме грошовий потік. Доведено, що комплексне страхування банківських ризиків, несе також соціально-суспільну функцію, спрямовану на збереження фінансової стійкості кредитних установ при будь-яких несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливах. Досліджено сутність та практику використання лімітування вітчизняними банками. Таким чином, доведено, що основним завданням управління